

“Man får skära drömmar och vill nedskriva poem i poesialbum”

Skönlitterära referenser till minnesbokstraditionen

När de båda herrarna kommit upp till stationsinspektorens lilla rum, i vilket fanns en vit säng, liksom avsedd för en oskyldig sextonårs flicka, och där allting var vitt och luftigt, tog värden fram en konjaksflaska, vars innehåll han broderligt delade i tvenne glas. En seltervattenbutelj sprutade snart under hans tumme, och de båda herrarna satte sig till ro.

[...] –Vackert rum det här, anmärkte Cello för att bryta tystnaden.

–Ja, svarade stinsen, recte tu quidem dixisti! Det är, vid Zeus, så att man får skära drömmar och vill nedskriva poem i poesialbum. Jag känner mig såsom ungmöns sista natt före bröllopet var gång jag till vila lägger min corpus. (Sjöberg 2003: 176)

Detta citat är hämtat ur Birger Sjöbergs roman *Kvartetten som sprängdes* från 1924. Jag har valt att presentera det här¹ som ett exempel på vad en minnesbok kan laddas med för betydelse. Stinsen utbrister att han ”vill nedskriva poem i poesialbum”. Det som får honom att tänka på poesialbum, den rikssvenska benämningen på minnesböcker, är det vita och luftiga rummet, som beskrivs som passande för en ”oskyldig sextonårs flicka”. Minnesboken kopplas här ihop med unga flickor, ungmör och oskuld.

Jag har sett min doktorsavhandling som en del i ett upprättande av det triviala som forskningsobjekt (Henriksson 2007). Min-

nesböcker har av många betraktats som triviala, främst på grund av sitt innehåll. Verser och illustrationer uppfattas som banala och kitschiga med motiv som svärmisk vänskap och glansbildsänglar. Men minnesbokstraditionen har också hänförs till det triviala på grund av sin tillhörighet i flickkulturen. Kvinnors och barns traditioner har ofta tillskrivits lägre värde än mäns och vuxnas.

Citatet ovan visar att minnesböcker inte betraktas som triviala enbart inom forskning utan också inom den kultursfär där de används. I Birger Sjöbergs text är det framförallt det triviala i form av det överdrivet romantiska och det ungflicksaktiga som minnesboken får representera. Det kontrasteras mot det manliga – broderskapet och konjaksdrinken.

Folklore, skönlitteratur och booklore

Folkloristiken som vetenskaplig disciplin har som en av sina specialiteter kombinationen av olika sorters källmaterial. I min avhandling har jag för att studera minnesböcker inte bara använt själva minnesböckerna utan också intervjuer, frågelistsvar och traditionsuppteckningar. Här utvidgar jag materialet till skönlitteratur och skönlitterära referenser till minnesböcker.

Minnesböcker finns som motiv i otaliga skönlitterära skildringar. Ofta bara i en bi-

¹ Lectio praecursoria 2.11.2007.

sats eller en kort hänvisning, men ibland i längre stycken där minnesboken spelar en mer framträdande roll. Inte förvånande kan man möta flicktraditionen med minnesböcker i flickböcker; exempelvis hos sådana författare som Elisabeth Kuylensstierna-Wenster (1904) och Barbara Ring (1905) under 1900-talets första hälft och Rose Lagercrantz (1973) och Ann-Charlotte Alverfors (1977) under 1900-talets andra hälft. Men även hos 1800-talsförfattare som Nikolaj Gogol (1836) och Hjalmar Söderberg (1898), tidiga 1900-talsförfattare som Johan Wahlborg (1908, 1916) och Albert Engström (1923), Per Gunnar Evander (1977) och Lars Gyllensten (1981) under sent 1900-tal samt Kerstin Ekman (2000) in på 2000-talet kan man stöta på minnesböcker. Bland finlandssvenska författare som berör minnesböcker i sina romaner finns Mikael Lybeck (1925) i början av 1900-talet samt Irmelin Sandman Lilius (1980) och Monika Fagerholm (1998) i slutet av 1900-talet.

Redan denna begränsade samling skönlitteratur, visar hur allmänt spritt ett sådant fenomen som minnesböcker har varit. Det är sällan så att fenomenet behöver förklaras närmare utan det är en självklar ingrediens i skildringarna. Minnesboken eller poesialbumet är en praxis som läsaren förväntas känna igen, vilket blir tydligt i till exempel Ann Mari Falks flickbok *Min kusin Anne* från 1957, där den föräldralösa kusinens gemenskap med bokens jag beskrivs genom orden "[de] hade haft samma verser i poesialbumen" (Falk 1964: 24). Poesialbumet får symbolvärde som förenande faktor, det är en flicktradition som alla har kommit i kontakt med.

I min avhandling talar jag om det kanske föräldrade begreppet booklore, det vill säga folklore som härstammar från skriftliga källor, eller har påverkats av skriftliga källor. Folklore har traditionellt uppfattats som framförallt muntlig kollek-

tiv tradition. Den skall med andra ord spridas genom berättande och lyssnande och det skall inte finnas en känd upphovsman. Idag är muntligheten inte ett krav och även anonymitetskravet är slopat, man koncentrerar sig mer på variantbildning. Folklore karakteriseras av att den finns i många varianter och versioner. Många av verserna i minnesböckerna har kända författare, som Zacharias Topelius och Johan Olof Wallin, och skulle därför enligt äldre uppfattning klassas som booklore. Men har man en mer funktionalistisk syn på folklore kommer minnesverserna med känd upphovsman även de att kunna vara folklore, eftersom de uppfyller funktionen av sådan. De har skrivits som minnesverser i en minnesbok, ofta utan att skribenten eller läsaren vet att det finns en känd författare bakom dem. Huvudsaken är att de har uppfattats som minnesverser. Alltså är de minnesverser (Henriksson 2007: 3–6).

Lite tillspetsat skulle man i det här fallet kunna tala om motsatsen till booklore, och kanske kalla det "lorebook". "Lorebook" skulle då vara folklore som upptas i skönlitteraturen. I skönlitteraturen får vi kanske inte regelrätta utsagor om hur folklore används, en skönlitterär skildring är inte en traditionsuppteckning, men folklore i skönlitteratur kan ändå ge oss en givande bild av människors användning av och syn på folklore. När minnesböcker dyker upp i skönlitteraturen säger de oss någonting, de är där för att fylla en funktion.

Minnesböcker och oskuldsfullhet

I Birger Sjöbergs skildring såg vi vad en minnesbok konnoterar för många människor. Oskuld är ett genomgående tema i citattexten, symboliserad av den vita färgen, tonårsflickan, skära drömmar, ungmön natten före bröllopet och poesialbumet. Sjöberg låter de manliga vuxna huvudpersonerna dricka konjak och raljera över det oskuldsfulla och orörda och skapar på så

sätt en tydlig kontrast. I min avhandling konstaterar jag att oskuldskraft är en av de eftersträvansvärda dygderna i den kvinnokonstruktion som reproduceras i minnesböckerna (Henriksson 2007: 112ff). I Sjöbergs roman får minnesboken/poesialbumet rentav symbolisera denna oskuld.

Användningen av poesialbumet som kontrast till det mer allvarliga och mörka blir extra tydligt i en sådan genre som deckare. I den australiensiska författaren Arthur W. Upfields *Mr Jelly's Business* från 1937 är Inspector Napoleon Bonaparte, kallad "Bony", på semester när han dras in i mysteriet kring en försvunnen man. Bony utger sig för att vara lantarbetare och börjar undersöka saken. Under utredningen stöter han på Mr Jelly, en man vars återkommande suspekta förhållanden orsakar hans döttrar stor oro. Mannen som försvunnit och Mr Jellys affärer, som för honom bort från familjen vid oväntade tillfällen, tycks vara ihopkopplade och Mr Jelly blir misstänkt för mord.

Mrs Saunders had moved Sunflower into the living-room, and the girl was waiting to ask Bony to write something in her autograph album. When he had written a verse of Shelley's and had added his signature beneath it, he said [...] (Upfield 1984: 66)

Sunflower är den misstänktes dotter, och det är hon som närmar sig detektiven, Bony, eller lantarbetaren som han utger sig för att vara, med sitt minnesalbum. Under tiden är fadern, Mr Jelly, ute i skumraskaffärer. Småningom kommer Mr Jelly än en gång tillbaka från sin oförklarliga frånvaro, uppenbarligen stressad och illa till mods.

Retaining hold on all his impedimenta, Mr Jelly halted with obvious reluctance. He then crossed to Sunflower's side, to stand mutely looking down at her. The child valiantly smiled up at him, into his ashen face, her hands tight clasped upon the autograph album. (Upfield 1984: 68)

Den lilla flickan och hennes oskyldiga minnesbok kontrasteras mot den misstänkta, och ångestfyllda fadern. En minnesbok är

något av det mest oskyldiga man kan tänka sig, en mördare det mörkaste och hemskaste. Samtidigt får vi en tydlig bild av självklarheten i att skriva i en minnesbok i 1930-talets Australien. Den vuxna mannen Bony, har inga problem med att förstå vad som förväntas av honom. Han skriver sin Shelleyvers som den självklaraste sak i världen. Tydligt är minnesböcker ett känt fenomen för Bony både i hans normala roll som högre uppsatt polisman och i aliasrollen som garvad grovarbetare.

Den uppfostrande minnesboken

Laura Ingalls Wilders svit av barnböcker, mest kända under den andra bokens namn *Det lilla huset på prärien* (1955), skildrar en nybyggarfamiljs liv i Kansas och Minnesota under främst 1870-talet och början på 1880-talet. Böckerna bygger löst på Wilders egen barndom, men är inte rent självbiografiska. I boken *Den lilla staden på prärien* från 1941, med svensk översättning 1961, beskrivs hur de mellersta systrarna Ingalls kommer i kontakt med minnesbokstraditionen när deras mamma hämtar med sig album åt dem från den större staden. Wilders barndomsjag Laura får exemplifiera minnesversernas socialiserande roll. Laura har råkat i trubbel på grund av sin frispråkighet:

Sedan sade mamma: – Om du vill gå efter ditt album, Laura, så ska jag skriva i det.

Laura hämtade albumet från sin låda däruppe, och mamma satte sig vid skrivbordet och skrev omsorgsfullt i det med sin lilla penna med pärlmorskaft. Hon torkade sidan noga över lampan och återlämnade albumet till Laura.

På den släta gräddfärgade sidan läste Laura i mammas vackra handstil:

Om vishets vägar du vill gå,
Fem ting du måste tänka på:
Vem du talar med,
Vem du talar om,
Och *hur* och *när* och *var* också.
Din hängivna moder
C.L. Ingalls

De Smet den 15 november 1881. (Wilder 1993: 184)

Istället för att som Lauras far muntligen förmana henne och uppfostra henne väljer hennes mor att göra det skriftligen, inom ramarna för minnesbokstraditionen. Lauras far ger henne några uppbyggliga ord, och muntlig folklig visdom i form av ett ordspråk, medan hennes mor bygger vidare på den kvinnokonstruktion som finns i minnesböckerna. William R. Bascom menar att en av folklorens grundläggande funktioner är den uppfostrande (Bascom 1954), och båda Lauras föräldrar ger exempel på detta när de använder folklore, av olika slag, som medel i uppfostringen av sin dotter.

”Den goda kvinnan” som jag lyfter fram i min avhandling, lyser med sin närvaro i Lauras minnesbok, den goda kvinnan som tänker efter innan hon talar och förmodligen inte heller talar för mycket och för ofta. Lauras mamma socialiserar sin dotter in i den rådande kvinnokonstruktionen genom att skriva i hennes album. Skrivakten följer omedelbart på det samtal där Laura genom sina föräldrars hjälp förstår att hennes prat har varit direkt skadligt och föga ”kvinnligt”.

De ”triviala” minnesböckerna

Dessa skönlitterära referenser till minnesbokstraditionen är inte att betrakta som verkliga bevis på hur människor under olika tider och på olika platser, har förhållit sig till fenomenet ifråga. Istället kan man se dem som intressanta indikationer på vad en minnesbok symboliserar i olika sammanhang. Den skönlitterära författaren som låter sin hjältinna använda en minnesbok, eller som på andra sätt refererar till minnesböcker, lägger in en betydelse i minnesböcker, en betydelse som förmedlas vidare till läsarna. Denna betydelse varierar från fall till fall, men stämmer ofta överens med de olika betydelser som jag

funnit i min undersökning av egentlig minnesbokspraxis (se Henriksson 2007).

Minnesboken får stå för någonting oskuldsfullt och orört, ofta på gränsen till det överdrivet romantiska eller kitschiga. Minnesbokspraxisens uppfostrande roll, där verserna tillsammans konstruerar en idealkvinna att leva upp till, syns även i skönlitterära exempel. Den rikliga förekomsten av minnesböcker som motiv i skönlitteraturen ger en vink om att minnesböcker inte är något marginellt fenomen, känt enbart bland de unga flickanvändarna. I romaner riktade till vuxna och män måste kunskapen om minnesböcker räknas som allmännytt.

Det skönlitterära materialet får visa på komplexiteten i både skönlitteraturen och folkloren. Litteraturen kan ge oss uppfattningar om vad olika former av folklore kan ha för olika betydelser och funktioner. Och minnesböckernas betydelser och funktioner är mångfacetterade i såväl skönlitteratur som verkligt bruk.

Minnesboken ses ofta som någonting trivialt, framförallt av de oinvidiga, det vill säga vuxna, män eller flickor som inte haft ett album. Ofta står ordet poesialbum för någonting förment flickaktigt och sötsligt romantiskt. Jag har velat slå ett slag för det triviala som forskningsobjekt och skulle nu vilja gå så långt som att säga att det i princip inte finns någonting som är trivialt, i betydelsen utan betydelsefullt innehåll. Det som är trivialt för en är stort allvar för en annan. Den berättelse som för en läsare saknar all form av utmaning och individualitet kan för en annan innehålla oanade djup och möjligheter till personlig tolkning. En minnesbok och dess innehåll kan verka triviala för en utomstående, men bokens ägarinna kan vara av en helt annan åsikt. En tradition som genom närmare två århundraden har reproducerat en kvinnokonstruktion som den ”goda kvinnan” kan inte heller sägas vara banal och utan

innehåll. Tvärtom är den laddad med betydelse.

LITTERATUR

- Alverfors, Ann-Charlotte 1977: *Snabelros*. Stockholm.
- Bascom, William R. 1954: Four Functions of Folklore. *The Journal of American Folklore*, Vol. 67, No. 266 (Oct. - Dec., 1954). 333–349.
- Ekman, Kerstin 2000: *Guds barmhärtighet*. Stockholm.
- Engström, Albert 1923: *Kammarjunkarn. Adel, präster, smugglare, bönder*.
<http://runeberg.org/adel/07.html>, hämtat 27.9.2007.
- Evander, Per Gunnar 1977: *Fallet Lillemor Holm*. Stockholm.
- Falk, Ann Mari 1964 [1957]: *Min kusin Anne*. Örebro.
- Fagerholm, Monica 1998: *Diva – en uppväxsts egna alfabet med docklaboratorium (en bonusberättelse ur framtiden)*. Stockholm.
- Gogol, Nikolaj 1878 [1836]: *Revisorn*. Örebro.
- Gyllensten, Lars 1981: *Huvudsallebok. Roman i tre turer*. Stockholm.
- Henriksson, Blanka 2007: *"Var trogen i allt" – den goda kvinnan som konstruktion i svenska och finlandssvenska minnesböcker 1800–1980*. Åbo. [diss]
- Kuylenstierna-Wenster, Elisabeth 1904: *I elfte timmen*. Stockholm.
- Lagercrantz, Rose 1973: *Tullesommar*. Malmö.
- Lilius, Irmelin Sandman 1980: *Främlingsstjärnan*. Stockholm.
- Lybeck, Mikael 1925: *Samtal med Lackau under hans levnads sista halvår. Efterlämnade anteckningar av Klas Uggelberg*. Helsingfors.
- Ring, Barbara 1920 [1905]: *Tertit*. Helsingfors.
- Sjöberg, Birger 2003 [1924]: *Kvartetten som sprängdes 1*. Tyresö.
- e-bok www.luin.se/eBib/356-0.pdf
- Söderberg, Hjalmar 1898: *Syndens lön. Historietter*. Stockholm.
- Upfield, Arthur W. 1984 [1937]: *Mr Jelly's Business*. London.
- Wahlborg, John 1908: *Penningens makt och kärle-*

- kens. Gefle*.
e-bok <http://runeberg.org/penning/>
- Wahlborg, John 1916: *Där hoppet strålar. Skildringar*. Stockholm.
- e-bok <http://runeberg.org/hoppet/>
- Wilder, Laura Ingalls 1955 [1935]: *Det lilla huset på prärien*. Lund.
- Wilder, Laura Ingalls 1981 [1941]: *Little Town on the Prairie*. New York.
- Wilder, Laura Ingalls 1994 [1941, första svenska utgåvan 1961]: *Den lilla staden på prärien*. Stockholm.

SUMMARY

This article talks about the use of folklore in fiction when used with the intent of conveying some sort of meaning. We can see what such a tradition represents by studying different fictive examples of the use of autograph albums. The autograph album has often been considered trivial and without much substance, but interesting facts unfold as we take a deeper look into this tradition.

Fiction can not be seen as a source of learning how folklore is used, but we can see the complexity of both folklore and fiction when studying folklore in fiction. Fictive accounts of the use of autograph albums show us the meaning put into these albums.

The autograph album represents something innocent and can be seen as a contrast to darker things such as murders in crime novels. The educational role of folklore is found not only in the album tradition as such, but also in fiction. As an example, we can mention the event in Laura Ingalls Wilder's *Little Town on the Prairie* where Laura's mother is teaching her daughter good behavior by writing in her autograph album.

Novels written for an adult audience show us that the autograph album custom is known, if not also used, outside of the immediate user context made up of young girls. The autograph albums' aforementioned triviality may not exist, and the album tradition can have a profound impact on its users and present them with meaning. There is no such thing as trivial folklore; all folklore carries some meaning for those who use it.